

Béla Kálmán 75-vuotias

Valok. Pertti Virtaranta 1982

Kálmán Béla

Debrecenin Kossuth Lajos -yliopiston täysinpalvellut suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori akateemikko Béla Kálmán täytti 28. helmikuuta 75 vuotta. Hän syntyi Lakompakin kylässä Sopronin läänissä Länsi-Unkarissa, kävi oppikoulua Szombathelyssä ja ryhtyi sen jälkeen Budapestin yliopistossa opiskele-

maan ranskaa ja saksaa. Sittemmin hän vaihtoi saksan unkariin. Suomalais-ugrilaiseen kielitieteeseen hän perehtyi kuuluisassa Eötvös-kollegiumissa Zoltán Gomboczin johdolla. Jo noina vuosina hänellä oli mahdollisuus täydentää opintojaan stipendiaattina Virossa, jossa hän vietti kokonaisen vuoden. Opiskeluajoilta ovat peräisin myös Kálmánin ensimmäiset tieteelliset julkaisut. Jo v. 1934 ilmestyi Magyar Nyelv -aikakauslehdessä hänen merkittävä havaintonsa unkarin *szül* (~ *sün*) 'siili'-sanana vogulilaisesta vastineesta, jonka hän oli löytänyt Palkselta, ja lähinnä seuraavien vuosien tieteellisestä aktiivisuudesta kertovat lukuisat artikkelit, katsaukset ja kirja-arvostelut.

Valmistuttuaan v. 1936 yliopistosta Kálmán toimi aluksi opettajana eri kouluissa. Tuolloinkaan tiede ei jäänyt syrjään. Väitöskirja obinugrilaisista eläinten nimistä ilmestyi 1938. Sitten seurasivat levottomat sotavuodet, joista osa merkitsi Kálmánille myös sotavankeutta. Rauhan palattua hän sai paikan Budapestin yliopiston filosofisen tiedekunnan dekaanin sihteerinä. Tämän toimen ohessa hänellä oli mahdollisuus pitää myös joitakin opetustunteja. Vuonna 1949 hän tuli Unkarin tiedekatemian kielitieteen laitoksen palvelukseen, lähinnä unkarin murreatlaksen toimitustyöhön, minkä lisäksi hänelle uskottiin myös Bernát Munkácsin vogulilaisen jäämistön julkaistavaksi muokkaaminen. Kun sitten Géza Bárcki jätti Debrecenin yliopiston unkarin kielen professuurin siirtyäkseen vastaavaan tehtävään Budapestin yliopistoon, oli seuraajaehdokkaiden joukossa kaksikin ansioitunutta tiedemiestä, Béla Kálmán ja István Papp. Virantäyttöprosessi sai v. 1952 molempien kannalta onnellisen ratkaisun: unkarin kielen professuurin rinnalle perustettiin itsenäinen suomalais-ugrilaisen kielitieteen oppituoli. Sen sai Kálmán, kun taas unkarin oppituolin peri Papp.

Béla Kálmánin tieteellinen toiminta näyttäytyy hänen julkaisujensa valossa ihmeteltävän rikkaana ja monipuolisena.

Hänen viisi vuotta sitten julkaistu bibliografiansa (Magyar nyelvjárások XXV: 27–45) käsittää yli 400 kirjoitusta, eikä hänen tuotteliaisuutensa senkään jälkeen ole osoittanut heikkenemisen merkkejä. Päinvastaisesta puhuu mm. mahtava Munkácsin aineistoon perustuva vogulin sanakirja, Kálmánin vuosikymmeniä vaatinut suurtyö, joka ilmestyi 1986.

Sisällöllisesti Kálmánin mittavassa tuotannossa erottuu useita lohkoja, keskeisimpinä ehkä voguli, suomalais-ugrilaiset kielet, unkarin ja nimistö. Kansainvälisessä fennougristiikassa Kálmán tunnetaan parhaiten nimenomaan vogulistiina. Tämän maineen hänelle takaavat hänen eri kielillä ilmestyneet vogulin oppikirjansa («Manysi nyelvkönyv» 1955, «Chrestomathia vogulica» 1963, «Vogul chrestomathy» 1965) sekä Munkácsin jäämistön taitava toimitus- ja julkaisutyö (yllä mainitun sanakirjan lisäksi »Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény» III/2 1952 ja IV/2 1963). Vuosina 1957–58 Kálmán sai Leningradissa perehtyä elävään vogulin kieleen. Tuolloin keräämänsä aineiston pohjalta hän laati tekstikokoelman, joka ilmestyi 1976 laajana niteenä nimellä »Wogulische Texte mit einem Glossar». Sangen arvokas lisä vogulin tutkimukseen on väitöskirja »Die russischen Lehnwörter im Wogulischen», jonka Kálmán julkaisi 1961 akatemian tohtorin arvoa varten.

Vogulista Kálmánin näköpiiri on laajentunut muihin sukukieliin. Tämä samoin kuin hänen yleisfennougristinen asiantuntemuksensa ilmenee selkeästi mm. hänen oppineista sanahistoriallisista artikkeleistaan, joiden lähtökohtana tavallisesti on jokin unkarin sana. Lukumääräisesti suurin osa Kálmánin kirjoituksista käsittelee kuitenkin unkaria. Sanahistorian ohella nimenomaan unkarin murteet ovat olleet lähellä hänen sydäntään. Unkarin murreatlashankkeessa hänen panoksensa on ollut mittava. 40-luvun lopulla ja 50-luvun alussa hän kävi murreatlasten aineiston keruuta varten laaditun kyselylistan läpi 120 tutkimuspisteessä, joista osa sijaitsee Unkarin

naapurimaissa. Murreatlasteen ja yleisemminkin kielimaantieteeseen liittyviä teoreettisia ja metodisia kysymyksiä hän on sangen ansiokkaasti pohtinut lukuisissa kirjoituksissaan. Hyödyllinen apuneuvo kenelle tahansa, joka haluaa perustietoja unkarin murteista, on Kálmánin yliopistolliseksi oppikirjaksi tarkoitettu, jo moneen painokseen ehtinyt »Nyelvjárásaink» (Murteemme, 1. painos 1966).

Myös nimet, etenkin henkilönnimet, ovat aina kiinnostaneet Kálmánia. Valtaosan suosion sai hänen nimistä ja niiden tutkimisesta yleistajuisesti mutta tieteellisyydestä tinkimättä kertova teoksensa »A nevek világa» (Nimien maailma, 1967). Kirja myytiin hetkessä loppuun, samoin sen toinen painos, ja nyt on jo kolmaskin, v. 1973 ilmestynyt painos loppunut. Vuonna 1978 siitä valmistui myös englanninkielinen, ulkomaalaisten käyttöön mukailtu laitos »The World of Names», joka myös on saanut myönteisen vastaanoton.

Tuskin mikään kielitieteen lohko on jäänyt Kálmánille vieraaksi. Edellä puheena olleiden alojen lisäksi hän on tuotannossaan käsitellyt äännehistoriaa, fonologiaa, morfologiaa, syntaksia, lapsenkieltä, oikeakielisyysskysymyksiä ja tieteenhistoriaa (mm. kirjoittamalla Munkácsin elämäkerran). Hän on laatinut kymmenittäin kirja-arvosteluja ja -esittelyjä, katsauksia, kertomuksia kongresseista ja symposiumeista, nekrologioita, muistokirjoituksia ym. Hän on tehnyt lukion oppikirjoja ja kääntänyt unkariksi virolaista ja suomalaista kaunokirjallisuutta. Unkarin tiedeakatemia tunnusti hänen ansionsa kutsumalla hänet kirjeenvaihtajajäsenekseen 1973 ja varsinaiseksi jäsenekseen 1982.

Kun ottaa huomioon kaikki nuo viidettäsatat julkaisua, luennot ja luentojen suunnittelun, lukuisat yleisoesitelmät ja ne loputtomat tehtävät ja velvollisuudet, jotka tiedeyhteisö ja myös ulkoinen yhteiskunta Béla Kálmánin kaltaiselle tietäjälle ja taitajalle asettaa, syntyy helposti mielikuva kiireisestä miehestä,

Katsauksia

jonka kalenterissa joka minuutti on varattu kuukausiksi eteenpäin. Joka tuntee Kálmánia vähänkään, tietää, että tämä kuva on niin väärä kuin se vain voi olla. Levollisempaa ja kiireettömämpää ihmistä tuskin maailmassa onkaan kuin Béla Kálmán. Mutta aivosoluthan toimivatkin näkymättömissä.

Suomessa Béla Kálmánilla on ystäviä jo Eötvös-kollegiumin ajoilta. Hän on käynytkin täällä useita kertoja. Monet muistavat hänen selkeät, hyvällä suomen kielellä pidetyt vogulin luentonsa Helsingin yliopistossa syyslukukaudella 1963. Samana syksynä tarkastettiin toisen suuren vogulistin, Matti Liimolan, väitöskirja, ja Kálmán oli kutsuttu vastaväittäjäksi. Suomalainen Tiedeakatemia valitsi hänet ulkomaiseksi jäsenekseen 1974 ja Suomalais-ugrilainen Seura ulkojäsenekseen 1954 sekä kunniajäsenekseen 1983. Virittäjä toivottaa kunnioitetulle tiedemiehelle paljon onnea, terveyttä ja jatkuvaa menestystä.

MIKKO KORHONEN